

Akademiniai maršrutai

FILOSOFIJOS ŠANSAI IR PARAŠTĖS

Filosofą Kristupą Sabolių kalbina Daina Habdankaite

Neseniai grįžote iš JAV, kur metus praleidote universitete. Gal galėtumėte papasakoti, kokios sąlygos leido ten išvykti ir kokiame universitete lankėtės?

Gavau Fulbrighto stipendiją – Amerikos vyriausybės paramą mokslininkams. Dirbau pagal individualų projektą, kurio tikslas – parašyti knygą ir tam tikru aspektu ištyrinėti vaizduotės klausimą. Pasirinkau Stony Brook (State University of New York) universitetą, kuriame labai stipri kontinentinės filosofijos tradicija. Pastaraisiais metais čia paskaitas skaitė tokios įžymybės kaip Habermasas ar Waldenfelsas. Kita vertus, neprisirišdamas prie vienos vietos lankiau įvairias paskaitas ir renginius Columbia universitete, NYU (New York University), New School, Bostono koledže, bendravau su šių institucijų mąstytojais, kultūros veikėjais, kūrėjais ir menininkais, kitaip tariant, darbo grafiką nusistačiau pagal savo interesų kryptį.

Kokios paskaitos, susitikimai labiausiai įsiminė ir kas turėjo daugiausia įtakos tam, ką veikiate dabar; grįžęs?

Išklausiau Bernhardo Waldenfelso seminarų kursą, skirtą Kitybės temai. Tačiau taip pat teko susidurti su Judith Butler, Slavojumi Žižeku, Alainu Badiou, nemažai vietinių, galbūt ne tokių garsių, bet intriguojančių filosofų. Tarkime, Žižekas ir Badiou skaitė efektingą paskaitą Šv. Pau-

liaus katedroje Manhattane – kai du ateistai kalba apie Palestinos laisvę klebonui skambinant varpeliais, tai savaime yra įspūdingas derinys. Gyvenau intensyvių kultūrinį gyvenimą: nemažai rašiau apie kiną, Lietuvoje nušviečiau Tribecos kino festivalį, kuriame susitikau su Martinu Scorsese ir kitais kino kūrėjais. Bendravau su Jonu Meku, daugybę vietinių ir lietuvių menininkų (pvz., Žilvinu Kempinu ir Aidu Bareikiu).

Akademine prasme mane labiausiai nušėbino minimali filosofų arogancija – tai yra didžiulė vertybė, prieš kurią aš lenkiu galvą. Sena tiesa, kad sokratiškasis nežinojimas yra vienintelis kelias į atvirumą, o puikybė veda į uždaramą, mėgavimąsi savo paties išmanymu, t. y. narcizišką ir iš esmės labai pražūtingą dalyką. Dauguma sutiktų asmenybių, taip pat mane kuravęs profesorius Edwardas Casey pasižymėjo ypatingu noru klausytis, išgirsti ir suprasti.

Beje, amerikiečiai studentai, išgirde, kad Waldenfelsas jaunystėje yra klausęs Merleau-Ponty paskaitų, norėjo sužinoti, apie ką jiedu kalbėjosi. Waldenfelsas atsakė: „Buvau labai drovus, dėl to nė karto neišdrįsau praverti burnos.“ Amerikiečiams tai sukėlė nuostabą – jų akimis, bet kas gali klausti bet ko. Kaip jie sako, *we're very good at interrupting*. Žmonės nebijo tškinti į akis net didžiausios banalybės,

ir kartais tai trikdo. Bet, kita vertus, pats mačiau, kaip Judith Butler išgirdusi klausimą, kuris man pasirodė kvailas ir nerišlus, labai nuolankiai tris kartus pasitikslino, ar teisingai suprato, o paskui atsakė, paversdama klausimą protingesniu, nei atrodė iš pirmo žvilgsnio. Ši pagarba savo auditorijai yra tai, ko galėtų pasimokyti ir lietuvių filosofai. Jeigu nori ką nors suprasti, turi išmokyti girdėti klausimą, net jei jis atrodo pats kvailiausias.

Minėjote, kad būdamas JAV pasidėjote apmatus knygai. Koks jos likimas šiandien, kokios ji stadijos ir apie ką bus?

Šiomis naktimis mėginu ją baigti ir tikiuosi, kad iki Naujųjų metų tai pavyks padaryti. Knygos tema skirta vaizduotės ir fenomenologijos santykiui. Savo disertacijoje nagrinėjau Husserlio, Sartre'o, Kanto, Heideggerio, Bachelard'o, Merleau-Ponty mąstymą apie vaizduotę. Knygoje norėčiau žengti žingsnį į priekį – pasinaudodamas atliktais tyrimais, iš dalies kritikuodamas, iš dalies papildydamas, iš dalies polemizuodamas su fenomenologine tradicija, pateikti savitą požiūrį. Vaizduotė nepatenka tarp didžiųjų žodžių, kuriais taip mėgavosi filosofija, – tai ne protas, ne valia, ne tiesa, ne būtis ir ne gėris. Ji dažniausiai paliekama paraštėje ir laikoma antrarūšė. Tačiau tai yra labiausiai mane dominanti filosofijos tema.

Bet apie vaizduotę, kaip žinoma, kalba ne tik filosofai, bet ir, tarkime, psichologai. Kuo vaizduotės objektas filosofiniame tyrinėjime yra kitoks nei psichologijoje, kokia prasmė kalbėti apie vaizduotę filosofijoje?

Juo labiau aš gilinuosi į šią temą, tuo mažiau man rūpi griežtas disciplininis pasidalijimas. Į savo tyrimą įtraukiu psichologijos, neuromokslo, meno, kino, teatro, dailės elementų. Taip jis tampa tarpdisciplininis.

Tačiau psichologai dažnai nesidomi mentalinių vaizdinių realumo statusu. Jiems rūpi tik jų poveikis asmenybei, psichikai, sąmonei. Jeigu kalbame grynai iš filosofinės perspektyvos, pagrindinė tema tampa vaizduotės ir tikrovės santykis. Dažniausiai šis santykis reiškiamas iš vienaareikšmiškų logocentrinių ir racionalistinių pozicijų. Protas suvokiamas kaip vaizduotės konkurentas. Pavyzdžiui, galimybė pasiekti tiesą filosofams visada buvo susijusi su *ratio*, o vaizduotė čia neturėjo jokių privalumų. Mano galva, tai yra tam tikras stereotipas, išankstinė vaizduotės baimė – ji neva vien tik kuria iliuzijas ir chimeras ar, kaip sako Hume'as, tėra juslių kopija, antrarūšis dalykas. Fenomenologija į skliaustus paima patį tikrovės klausimą. Fenomenologijai būdingas *epokhē* santykis leidžia pripažinti vaizduotės vertę patyrimo, tiesioieškos, prasmėkūros bei prasmės supratimo procesuose. Negana to, pavyzdžiui, Bachelard'ui vaizduotė gali užtikrinti tokį santykį su tikrove, prie kurio suvokimas net nepriartėja. Tad pati tikrovės ir vaizduotės priešata yra neteisinga, kaip ir vaizduotės ir suvokimo dualizmas. Tarsi tai būtų du skirtingi režimai: štai aš suvokiu pasaulį, o štai užmerkiu akis ir jau įsivaizduoju.

O ar nėra pavojainga tirti vaizduotę kaip reiškinį iš skirtingų disciplinų pozicijų? Ar tokiu būdu, kai tyrimo metodas ir priemonės nėra vienpusiški ir gali kisti, neišskysta pats objektas?

Sutinku, pavojus yra labai didelis. Ir klausimas yra labai geras – dabar man tenka apie vaizduotę kalbėti įvairiuose kontekstuose: nuo menininkų iki verslininkų, jau nekalbant apie studentus. Iš tiesų, didžioji problema – kas telpa šiame varde. Dėl to man palanku pradėti nuo filosofijos.

Psichologijos, neuromokslų, dažnai ir menininkų problema yra ta, kad jiems ištarus žodį „vaizduotė“ atrodo, jog turime reikalą su savaime suprantamybe, lyg būtų aišku, apie kokią vaizduotę kalbame. Ir tada nejučiomis imame operuoti supaprastinta sąvoka, kuri reiškia „viską, kas netikra“. Bet čia filosofija siūlo šiuos tokius konceptualinius būdus, kaip lokalizuoti vaizduotę, išskirti jos funkcijas, o kartais netgi revoliucingai apversti jos vaidmenį.

Heideggeris savo veikale „Kantas ir metafizikos problema“ pateikė, sakyčiau, labai retai eksploatuojamą, bet gana radikalią vaizduotės sampratą. Kantas pirmajame „Grynojo proto kritikos“ leidime tyrinėja vaizduotę kaip apriorinę galią, o Heideggeris prideda, kad transcendentalinė vaizduotė, pasak Kanto, turėtų būti ne kas kita kaip pirmapradis laikas. Tai, kad vaizduotė yra laikiškas dalykas, kartu reiškia jos fenomenologinę prasmę. Mes ją turime tirti ne kaip stabilų darinį, ne kaip vaizdą, ne kaip objekto kopiją, bet kaip tam tikrą aktą ir judesį. Šis procesualumas fenomenologijoje atskleidžiamas įvairiais rakursais. Skaitydamas Kantą, Heideggerį, Sartre'ą ir Husserlį, jų teorijų veikiamas bandau pats modeliuoti ir formuoti naują jos sampratą, kuria noriu remtis toliau kalbėdamas apie vaizduotę.

Bet iš esmės savo vaizduotės sampratą galėtumėte vadinti vis dėlto fenomenologine?

Taip, bet gal veikiau postfenomenologine. Polemizuoju su Husserliu ir juo labiau su Sartre'u. Nors remiuosi jų atrastais konceptais, bet juos koreguoju. O didžiausią įtaką man vis dėlto padarė Heideggerio kūrinys, kuris atskleidė problemą iš kitos pusės. Taigi, nors mano formuluojama samprata išplaukia iš fenomenologijos, bet

ji nėra fenomenologinė iki galo. Neatsitiktinai ir knygos paantraštė bus tokia: vaizduotė ir fenomenologija. Tai ne vien fenomenologinė vaizduotės samprata, bet IR fenomenologija, tai reiškia, kad tas ryšys yra dialektinis, o ne tiesioginės priklausomybės.

Visgi į filosofiją jūs atėjote iš klasikinės filologijos studijų. Koks dabar jūsų santykis su Antikos filosofija? Ar posūkį vaizduotės tyrimų link vertintumėte kaip tam tikrą minties tąsą, ar kaip šuolį?

Klasikinė filologija mano gyvenime niekur neišnyko, ji visada buvo ir bus, ir aš esu labai laimingas, kad jos mokiausi. Turbūt vertingiausias mano kūrybinės biografijos dalykas yra skirtingų vaidmenų įvaldymas – sugebėjimas nuo, tarkime, filologinio kodo pereiti prie filosofinio kodo, skirtingus metodus taikyti tiems patiems dalykams suprasti, duoda labai pozityvių rezultatų. Išlaikiau klasikinio filologo sluoksnį – jis atsiskleidžia visame kame, ką veikiu.

Taip pat ir mano dabartiniuose tyrimuose gausu antikinės filosofijos inkliuzų. Neseniai „Problemose“ pasirodė mano tekstas, kuriame išvedu tam tikrą paralelę tarp Husserlio ir epikūrininkų bei stoikų vaizduotės sampratos. Tiesa, man visada yra įdomu apversti kokį stereotipą aukštyn kojomis – tą patį darau ir su graikiška medžiaga. Man ji atrodo neįtikėtina moderni, dėl to nekyla problemos ją įpinti į atliekamo tyrimo audinį. Paskutinis atradimas – netikėtai iš naujo perskaitytas Anaksimandras (kiek jo yra likę) – padėjo įvardyti tam tikrą rakursą, kurio ilgai ieškojau. Anaksimandras yra vienas rečiausiai cituojamų antikinių filosofų, bet štai jis sugrįžta man pačiam neįtikėtinu būdu. Tad santykis su Antika yra labai gyvas ir aktyvus.

Kad jau prakalbome apie veiklų daugiabriauniškumą, norėčiau paklausti, ką reiškia veikti kultūriniame gyvenime ir kartu būti filosofu? Konsultavote Oskaro Koršunovo teatrą, įsteigėte „Pravdos“ leidinį, esate romano autorius – ar taip aktyviai besisukdamas kultūrinėje veikloje galėtumėte įvardyti, koks yra filosofo ir visuomenės santykis?

Filosofija šiuo metu Lietuvoje vis dar turi prastą šlovę. Tai yra bendra kultūrinė problema, net, sakyčiau, ne filosofijos, o kultūros statuso apskritai. Neseniai diskutavau su savo kolega ir kūrybiniu draugu apie filosofijos reikšmę. Ir jis giliai pasipiktino – kadaise filosofai nustatydavo prioritetus ir veiklos orientyrus, o dabar filosofija nieko nebegali atskleisti, nes užsiima savo cecho vidinių problemų nagrinėjimu, tad visuomenėje jos vaidmuo yra minimalus. Žinoma, tai ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio problema. Kita vertus, Prancūzijoje iki šiol *prime time* vakarinėse laidose galima išvysti filosofus, kurie labai elegantišku stiliumi ir tikrai ne žargonu diskutuoja visomis temomis – nuo Palestinos išsivadavimo iki ekologinių, bioetinių, estetinių ar net vyro ir moters santykių klausimų. Filosofai gali turėti savo nuomonę ir ją reikšti viešojoje erdvėje. Lietuvoje, man regis, filosofai dėmesį patraukia tik šokiruodami ar patekdami į kokį skandalą. Arba kartais pasisakydami skiltyje „protingų žmonių pamąstymai apie kažką“, kas retokai iškeliama į pirmuosius puslapius ar geriausią eterio laiką.

Žinoma, Lietuvoje esama labai daug nusivylimo, cinizmo ir konformizmo – atrodo, kad žmonės nenori kalbėti prasmingai. Nesileisdamas į be perstojo primityvėjančios žiniasklaidos kritiką, noriu kalbėti apie savo kiemą. Filosofijoje turime dvi ryškias problemas – žargono išgalėjimą

ir tam tikrą minčių galios nuvertėjimą. Patys filosofai šią galią sumenkino, pradėję kalbėti labai instrumentiškai, bardamiesi dėl nereikšmingų niuansų, o dažniausiai – tiesiog nekreipdami dėmesio vienas į kitą. Dabar būti filosofu reiškia hermetiškai žongliruoti filosofinėmis sąvokomis.

Todėl nereikia piktintis, kad visuomenei nereikia filosofijos, – mes patys ją atitoliname. Supratimas yra darbas, veiksmas, judesys, paieška. Jeigu nėra pokalbio tarp filosofų, režisierių, tapytojų, aktorių, teisininkų, politikų ir verslininkų, tuomet visuomenė iškelia savo pseudofilosofijas ir pseudokultūrines teorijas – nes žmogus yra interpretuojanti būtybė.

Pavyzdžiui, mes kalbame apie emigraciją, lietuvišką tapatybę. Iš esmės, mano galva, tai yra filosofiniai klausimai. Emigracija yra ne tik ekonominis, bet ir kultūrinis procesas – mentaliteto pasikeitimas. Aš, tiesą pasakius, nesu girdėjęs vaisingos diskusijos apie tapatybę: čia reiškia nuomones visokie rinkodaros specialistai, ekonomistai, reklamistai – kas tik nori. Bet kultūrininkai, filosofai į tokių reiškinų aptarimą įsiterpia retai ir nereikšmingai arba, atvirkščiai, patetiškai ir gaudžiai. Mąstoma, kaip suderinti ekonominius rodiklius, kiek parsiuočiama pinigų, kiek išleidžiama, kaip pakis BVP, Sodros situacija ir pan. Apie tai reikia galvoti, bet, man regis, kur kas svarbiau suvokti, kokia gali būti lietuviška tapatybė, kai visuomenė emigruoja, – be verkšlenimo tragišku tonu. Tapatybė pagal apibrėžimą yra toks dalykas, kuris keičiasi – nėra stabilios tapatybės. Didžiąjai daliai politikų ir tų, kurie reiskiasi viešojoje erdvėje, sunkoka suvokti tokius dalykus. Bet tam ir reikia filosofų, kurie sugebėtų šią situaciją praskaidrinti. Man gaila ir apmaudu, kad patys filosofai šio vaidmens nepriima. Kita vertus,

Lietuvoje bodimasi filosofinio svarstymo apskritai, atrodo, kad visuomenė yra jam alergiška.

Kaip jaučiuosi šitame kontekste? Turbūt esu iš tų, kurie galvodami apie makrokosmą sprendžia mikrokosminius uždavinius. Visada turėjau „egzistencinį“ santykį su savo veikla. Filosofija yra tam tikra praktikos rūšis, nors dažnai tai pamirštama. Ir man ji svarbi tik tokiu mastu – kaip tam tikra gyvenimo būdo orientacija. Tada galbūt (ir atrodo, jog kartais pavyksta tą padaryti) ji gali pavirsti kiek įtakingesne pozicija visuomeniniame gyvenime. Be abejo, tikslai, kuriuos pasieki, dažnai tėra minimalūs, distancijos, kurias nubėgi, – lokalias. Tačiau tikiu, kad kai ką padaryti galima.

Grįžkime prie akademinio pasaulio. Jeigu kalbame apie tokį filosofą, kuris gebėtų polemizuoti, būti tuo idėjos šaukliu, ar šiandien Lietuvoje universitetas padeda tokiam ne tik teoriškai, bet ir praktiškai aktyviam filosofui užaugti?

Filosofijos fakulteto ir apskritai universiteto vaidmuo šitame procese yra milžiniškas. Ar šiandien jis atliekamas – sunku pasakyti. Kokius specialistus rengia filosofija? Tokius, kurie įgiję kvalifikaciją galės dirbti pačius įvairiausius darbus? Tikriausiai filosofijos fakulteto absolventas gali būti ir geras redaktorius, ir geras viešųjų ryšių ar rinkodaros specialistas, ir geras bioetikos žinovas – analitinis mąstymas pravers įvairiose srityse. Bet jeigu filosofas norės išlikti filosofu ne tik akademinėje prasme, tai manau, kad svarbiausias universiteto tikslas yra laisvės ir savarankiškumo pojūčio ugdymas. Filosofai turi ginti laisvės, laisvus žmones ir sugebėti kalbėti apie laisvę.

Prisiminkime, jie Lietuvoje stovėjo priešakinėse gretose, kai reikėjo kovoti už

valstybės nepriklausomybę. Kodėl? Todėl, kad filosofija padeda įsisąmoninti laisvės vertę. Anot Kanto garsiosios antinomijos, abu teiginiai yra vienodai teisingi: ir tai, kad pasaulis yra laisvas, ir tai, kad pasaulis paklūsta gamtos determinizmui. Iš to išplaukia, kad nors žmogus yra laisvas, jis labai greitai įsipainioja įvairiose vergovėse, įgyja įvairių priklausomybių. Tad su laisve reikia nuolat dirbti, tai tęstinis procesas.

Deleuze'as yra pasakęs nuostabią frazę: „Jeigu jus įtraukė kito sapnas, tai jūs žuvis.“ Tai reiškia, kad dažnai nesapnuojame savo sapnų ir nesvajojame savo svajonių. Šiandienos pasaulyje, kurį lemia kapitalizmo industrija, reklama, televizija, nuolatos esame kontroliuojami mums įdiegtų kitų sapnų. Dėl jų mūsų troškimai pakrypsta ten, kur paranku galios centrums. Tad filosofija galbūt yra šioks toks šansas sugebėti ne akademinio požiūriu, bet radikaliu būdu skiepyti nuolatinį išsilaisvinimo siekį – nes iš ko nors laisvintis reikia visada.

Kai aš kalbu apie vaizduotę, kalbu ir apie laisvę. Mes turime išmokti sapnuoti savo sapnus. Arba, kaip sako Bachelard'as, išmokti gerai svajoti arba gerai įsivaizduoti – tai reiškia išsilaisvinti iš formalios vaizduotės gniaužtų. Ir universitetas yra vieta, kuri išsaugodama savo nepriklausomybę nuo ekonominių, valstybinių ir kitokių interesų grupių gali leisti žmogui ugdyti savo laisvės pojūtį. Tai yra, man regis, pamatinė žmogiškumo prerogatyva – būti laisvam. Esame žmonės tiek, kiek mokame būti laisvi. Ne veltui Heideggeris savo *aletheia* sampratoje susieja tiesą ir laisvę. Jeigu tai tikrai giminingi dalykai, nėra tiesos ten, kur nėra laisvės. Šis suvokimas ir yra pagrindinis dalykas, kurio galime tikėtis iš universiteto.

*Jums teko pabūti ir užsienio akademi-
nėje aplinkoje. Jeigu reikėtų lyginti Lietu-
vos ir užsienio akademines bendruomenes,
ar mes tikrai pelnytai save nuvertiname?*

Lenkiu galvą prieš daugelį filosofijos fa-
kulteto dėstytojų, prieš jų darbus, išvalgas
ir akademinį požiūrį. Jie puikiausiai galėtų
veikti Vakaruose ir būti pripažįstami. Bet
man apmaudžiausia, kad, išskyrus pavie-
nius atvejus, nematau daug noro bendrauti
su Vakaraais, su pasauliu apskritai. Švelniai
tariant, nėra tokio dalyko kaip lietuviška
filosofija, ir neprasminga apie ją kalbėti.
Kad ir kiek tyrinėtume Maceiną ir Girnių,
jie yra vertingi tik tiek, kiek įtraukia mus į
vakarietiškos filosofijos tradiciją.

Man teko būti Italijos, Prancūzijos,
Amerikos akademinėse institucijose. Saky-
čiau, visur esama įvairaus lygio žmonių –
įspūdingų asmenybių, tiesiog profesionalų
ar paprastesnių darbuotojų. Iš šiame kon-
tekste tikrai neatrodome labai prastai. Vie-
nintelis dalykas, kuo skiriamės, – tai atvi-
rumas. Lietuva yra per uždara filosofiniame
kontekste. Nežinau – ar tai yra nepasitikėji-
mas savo jėgomis, ar tam tikras tingumas?
Bet akivaizdu, kad šitaip atsiranda provin-
cialumo pavojus. Mums atrodo, kad kalba-
mės patys su savimi ir to pakanka. Nereikia
manyti, kad Vakarai yra kvailesni.

Visada gaunu didžiulį impulsų ben-
draudamas su prasčiausiais studentais –
staiga suprantu, kodėl jie taip prastai at-
sakinėja. Ir jų problema tampa mano pro-
blema. Kai kalbiesi su žmonėmis, kurie
rūpinasi tais pačiais dalykais, kaip ir tu,
įgyji kur kas vertingesnį suvokimą. Man
atrodo, noras kalbėtis su savo kolegomis
užsieniečiais pakylėtų mus į dar aukštes-
nę kokybę. Nes toks pokalbis visada yra
vaisingas – nesvarbu, kuo jis baigtųsi. Net
nesusikalbėjimas irgi yra tam tikras pozi-
tyvus rezultatas.

*Vaizduotė nėra pati populiariausia fi-
losofinių tyrimų sritis Lietuvoje. Kur tuo-
met ieškote akademinį ryšį? Ar kartais
nepasidaro trošku būnant čia, kai tenka
dirbti vienam savo veiklos bare?*

Tiesą pasakius, aš tikrai užtrokščiau,
jeigu galvočiau tik apie Lietuvą, bet visada
orientuojuosi IR į Lietuvą. TIK – niekada,
nes tada nėra prasmės ir pradėti. Bet kai
pradedi kažką daryti... Nors praėjo tik treji
metai, kai parašiau disertaciją, bet jaučiu,
kaip jos impulsas sugrįžta dividendais iš
susidomėjusių žmonių. Pasirodo, ši tema
aktuali įvairiausiems žmonėms – kaip jau
minėjau, nuo studentų iki verslininkų ar
menininkų. Jaučiu, kad išjudindamas tam
tikrus vandenį, darau prasmingą darbą.
Kai paverti tema tai, apie ką iki šiol ne-
buvo kalbėta, paaiškėja, kad čia žmonėms
irgi rūpi tie patys klausimai. Bet norėda-
mas pasisemti įtakos, išvalgų, be jokios
abejonės, turiu tai daryti ne Lietuvoje.

*Ar nebūtų daug paprasčiau įsikurti ten,
kur vaizduotės tyrimų tradicija jau šiek
tiek įsukta, nei mėginti judinti vandenį
čia? Ar tikrai pajautimas ir supratimas,
kad tai vis dėlto yra svarbu Lietuvoje, at-
perka kartais galbūt net atsimušimą į sie-
ną, sunkesnę kelią?*

Kažkuria prasme čia kelias yra len-
gvesnis. Kai nieko nepadaryta, net mini-
malus veiksmas yra didelis. Plyname lau-
ke suręsti namą pakanka poros pagalių – ir
jau kažkokia pašiūrė. Bet jeigu bandai ką
nors pastatyti Manhattano viduryje, reika-
las kur kas keblesnis. Viena vertus, tiesa,
kad yra vietų, kur šitas klausimas nagrinė-
jamas daug intensyviau. Kita vertus, aps-
kritai vaizduotė nėra tokia jau populiari
tema pasauliniu lygiu. Manau, kad ji tik
populiarėja. Būtent dabar. Vaizduotė buvo
labai aktuali romantikų laikais – ypač po

Kanto, Fichte's. Tarkime, Coleridge'ui ji tapo viena svarbiausių kategorijų.

Bet postmodernistinė filosofija šį vadinamąjį regimybės pasaulio akcentavimą priėmė su gana politiškai angažuotu nusi-teikimu, suprasdama tai kaip tam tikrą ka-pitalizmo strategiją. Supaprastintai pasa-kius, pasiduoti vaizduotei reiškia paklusti ekonominei mašinai, kuriančiai regimybės tam, kad parduotų prekes. Tokia slinktis nebuvo labai palanki vaizduotės klausi-mui. Dėl to ilgą laiką XX a. jis buvo ant ribos – nelabai skoningas, ne itin politiškai korektiškas. Bet dabar situacija po truputį keičiasi. Ir aš labai džiaugiuosi, kad jo imuosi dabar. Nes čia daug erdvės.

Ar nebūtų paprasčiau gyventi užsieny-je ir ten į jį gilintis? Emigracija yra sudė-tingas procesas. Tavęs laukia milžiniška konkurencija. Emigruoti gali, klausimas, ar tu galėsi daryti tai, ką nori. Turėjau dau-gybę šansų emigruoti, bet pasilikau čia, nes norėjau daryti tai, ką visada dariau. Pavyzdžiui, dabar pradėjau labai inten-syviai bendradarbiauti su žmonėmis, su kuriais dirbau Amerikoje: parašiau keletą tekstų apie Bachelard'ą – jie bus integruoti į anglakalbį kontekstą. Nebūtina gyventi Niujorke, kad galėtum dalyvauti tarptauti-nėje teorinėje diskusijoje. Taip pat nereikia nei būti genijumi, nei milžiniškų pastangų. Pakanka noro ir kryptingo darbo. Gyven-damas Lietuvoje nesijaučiu, kad dirbu tik Lietuvai, – galvoju apie žmones, kurie galbūt mane skaitys Kanadoje, Italijoje ar Brazilijoje.

Jūs užsiminėte apie postmodernistinę filosofiją, ir man kilo klausimas: ar vaiz-duotės fenomenologija ilgainiui galėtų tapti atsvara postmodernizmo filosofijai?

Sudėtingas klausimas. Nesu tikras, ar įmanoma kažką atsverti.

O vaistu?

Vaistu... Manai, kad reikia gydyti filo-sofiją?

Man atrodo, kad taip. Bent truputėlį palopyti.

Kaip tik dabar galvojau apie porą teks-tų, kurie galėtų būti pristatyti platesniuose filosofų kongresuose. Vieno teksto tema man iškilo: ar vaizduotė gali būti naujas šansas filosofijoje? Ir aš iš tikrųjų manau, kad taip.

Nenorėčiau kalbėti apie postmoder-nistinę filosofiją apskritai, nes ji yra labai platus dalykas. Net Deleuze'as ir Derrida, nors atrodo tarsi mąstymo pusbroliai, yra du gana skirtingi atvejai. Vengčiau apiben-drinimų, nes postmodernistinė filosofija pagal apibrėžimą yra įvairovė. Kas atsitiko su logocentriniu ir racionalistiniu pa-saulėvaizdžiu, kai protas pasitikėjo protu, matome labai aiškiai – jis ėmė dekonstruo-ti pats save. Teisingai pastebėjai – dekons-trukcija yra tam tikra agonija. Kai protas pats parodo, iš ko yra padarytas, kokius pasakojimus pasakoja, kai demaskuoja pats save, tada reikia ieškoti to, kas nesu-taptų su protu. Protas su savimi gali žaisti be galo – tai narciziškas užsiėmimas, kurį pažaboti būtų visai nieko.

Ir vaizduotė, jeigu ją traktuosime ne kaip iliuzijų fabriką, o kaip naują patirties būdą, gali teikti daug įvairių galimybių – tuo aš tikrai tikiu. Ir kad mes dar labai mažai suprantame apie vaizduotę – tuo irgi esu įsitikinęs. Pats dar nedaug apie ją suprantu, nors tam paskyriau aštuone-rius metus. Tačiau galiu galvą guldyti, kad dauguma filosofų apie tai nemąsto išvis ir net neįsivaizduoja, kokio pobūdžio tai yra patirtis. Prieš tą patirtį protas tiesiog buvo užmerkęs akis, o dabar į ją reikia nukreipti dėmesį. Bijau kalbėti mesianistiniu tonu,

tad nežinau, ką reikia daryti filosofijai. Bet labai vertinu tą sokratišką nežinojimą. Jaučiu, kad tema, kuria dabar užsiimu, yra ne tik negatyvi filosofiniu požiūriu, t. y. ne tik dekonstruoja, ne tik reprodukuoja tai, kas jau buvo sukurta, bet atveria naujus horizontus. Tai labai intensyvus dalykas, ir to filosofijai tikrai stinga. Intensyvumo, kuris taptų iššūkiu, filosofinės aistros mes nematome jau keletą šimtmečių. Dabar visai kitas santykis – abejingumas, nepaveikumas. Vaizduotė man asmeniškai padėjo tą abejingumą įveikti.

Ar vaizduotės tyrimas nėra savo uodegos vaikymasis? Juk tam, kad kalbėtum apie vaizduotę, neišvengiamai turi ja naudotis ir niekaip negali atsitraukti, pasižiūrėti iš šono. Vaizduotės tyrinėjimas tikriausiai nėra baigtinis, jis be išvadų?

Be abejo, yra – jeigu apie uodegą kalbame. Teisingai Fichte yra pasakęs: vaizduotė nenustato nieko griežto ir tikslaus. Ką nors griežto ir tikslaus gali nustatyti tik intelektas. Tad intelektualinius metodus naudojame tam, kad susidorotume su fenomenais, kurie savaime atsparūs intelektualizacijai. Be jokios abejonės, viena iš pagrindinių vaizduotės atveriamų perspektyvų yra neapibrėžtumo ir judėjimo patirtis. Kintamumas ir tapatumas visada buvo filosofinė dilema – nuo pat Herakleito ir Parmenido laikų. Vaizduotė gali atverti naują santykį su kintamumu, daugialypiškumu, neapibrėžtumu ir procesualumu – su tais dalykais, kurie buvo skaudžiausios filosofinės problemos. Ji iš esmės teikia prieigų prie tikrovės rakursų, kurie iš racionalistinės perspektyvos negali būti išspręsti, nes intelektas veikia redukuodamas – jis paverčia judėjimą modelių pokyčiu erdvėje. Ten, kur esama įvairialypiškumo, siekiama supaprastinti į vienį ir t. t.

Intelektas gamina sistemas, kurios su juo pačiu susipriešina. O vaizduotės negalime iki galo lokalizuoti, apibrėžti, išsemti intelektualinėmis priemonėmis. Bet ryškindamas, atskleisdamas vaizduotės funkcijas, raiškos sferas ir kartu persvarstydamas savo santykį su vaizduote, protas gali įsivesti šiokeis tokias korekcijas ir į savo paties arealą. Tai reiškia, kad vaizduotės klausimo sprendimas nėra tik vaizduotės klausimo sprendimas – čia yra paradoksas. Nesakau, kad įmanoma už uodegos pagauti vaizduotę. Panašu į Goethe's Fausto klausimą: ar sustos ta akimirka žavinga? Reikia žinoti, kaip gaudyti, kitaip tariant – nereikia norėti pagauti. Man regis, per vaizduotę išryškiname kai kuriuos dalykus, kurie mums padeda pakeisti savo požiūrį, o ne kažką apibrėžti, išsemti, pasakyti galutinį žodį.

Dar norėčiau grįžti prie atvirumo temos. Koks, jūsų galva, yra produktyviausias santykis tarp dėstytojo ir studento? Kuris modelis geriausiai veikia jūsų praktikoje – mokytojo ir mokinio, kolegiškas?

Platonas kalbėjo apie tokį dalyką kaip *synousia* – bendrabūvį kartu, specifinę mokytojo ir mokinio artumo temą. Akivaizdu, kad ko nors galima išmokyti tik tada, kai esama pasitikėjimo ir atvirumo. Deja, šiuolaikiniame universitete tai beveik neįmanoma dėl studentų gausos, dėl rašto kultūros įsigalėjimo ir t. t. Dėstydamas negali tokio atvirumo demonstruoti. Tas pats, kaip eitum ir visiems gatvėje meilę prisipažintum – švelniai tariant, neadekvatu.

Kita vertus, rytų išmintis sako, kad kiekvienas mokinytis yra mokytojas. Ir tai yra tiesa. Tikiu, kad studentai irgi moko dėstytojus. Nėra tokios instancijos, kuri transliuotų visuotinį žinojimą. Tėra susirūpinimas tomis pačiomis problemomis, tais pačiais dalykais, kurie veda jus abu.

Manau, kad filosofijos fakultete būtų svarbu išlaikyti Platono Akademijos tipo bendravimą – kai kurie dalykai tik tada ir pasirodo, kai išnyksta formalumas. Kas yra formalumas? Tiek santykių, tiek žinojimo schemizavimas. Jeigu aš formaliai perteikiu žinojimą, sutalpinu jį į tam tikrus modelius. Tačiau Platonas Septintajame laiške rašo, kad jeigu nori įgyti tikrąjį žinojimą, turi ilgai, kantriai kartu su kitu trinti turinius, juos šlifuoti tol, kol suvokimas užsiliępsnos tavyje kaip ugnis. Aš tikiu, kad taip įvyksta patys svarbiausi dalykai gyvenime.

Bet šiuolaikinė sistema neleidžia to paprastai įgyvendinti. Tuomet reikia ieškoti kažkokio vidurkio: tie, kurie tikrai nori ko nors pasiekti, ir tie dėstytojai, kurie tiki tokiais studentais, vis dėlto turėtų ieškoti paties radikaliausio santykio. Tačiau kai turiu šimtą penkiasdešimt arba du šimtus studentų, apie kokią bendravimą galima kalbėti? Tuomet reikia atrasti tas schemas, kurios būtų protingos ir objektyvios, leistų vertinti studentus. Tai yra visiškai priešingas veiksmas, bet ir tikslas čia irgi kiek kitoks.

Kas yra svarbiau jaunam filosofui, kuris jau pradeda degti savo ugnį: ar geras iki jo buvusių konceptų išmanymas, ar, pavadinant, intelektualinis išžūlumas?

Per tuos pirmus ketverius–šešerius metus studentas turi tikrai įgyti kvalifikaciją. Simpatizuoju visiems akiplėšoms, bet manau, kad dažnai išžūlumas susijęs su neišmanymu. Pažįstu daugybę žmonių, kurie mąno, kad yra drąsūs tik todėl, kad drebia į akis banalybę, kurios tiesiog nepaskaitė. Todėl jeigu jau darai ką nors išūliai, tai būk tikras, kad niekas kitas dar to nepadarė. Tam reikalinga kvalifikacija. Deleuze'as yra labai geras pavyzdys: kiek jis prirašė

knygų apie kitus filosofus, kol išdrįso išleisti savo autentiškos filosofijos veikalą „Skirtis ir kartotė“. Deleuze'as buvo baisus akiplėša – bet kiek jis įdėjo darbo, kad toks taptų?

Savo vaizduotės tyrimus pradėjau nuo to, kad paskaičiau pranešimą apie Sartre'ą jo nesupratęs. Ilgai užtrukau, kol supratau, kurioje vietoje aš Sartre'o nesuprantu – o prasidėjo viskas nuo klaidos, nuo paklydimų, nuo išžūlumo. Bet paskui turėjau nueiti labai ilgą kelią – aštuonerių metų, kol pagaliau ši bei tą pradėjau suprasti. Tas kelias yra būtinas. Reikalingas sunkus darbas, jeigu nori ką nors nuveikti ne tik filosofijoje, bet ir daugybėje kitų sričių. Tai mano minėtas platoniškas turinių trynimasis. Akiplėšiškumas – tai tik žavioji dalis, bet dar laukia ir pragmatinė pusė.

O tuomet kurioje filosofinio kelio dalyje jau galėtume vadinti žmogų filosofu: ar kai gimsta pirmoji išūli idėja, ar kai sukuriamas pirmas darinys, tarkime, kokia nors monografija?

Kas yra filosofas pagal antikinį apibrėžimą? Tas, kuris nėra išminčius, bet kuris siekia išminties. Taip atsiranda apibrėžimas – per skirtį nuo išminčiaus. Talis dar buvo vadinamas išminčiumi šalia kitų, o paskesnieji buvo nebe išminčiai, o tie, kurie neturi žinojimo. Tad filosofas yra tas, kuris nemano, kad žino viską. Tobuliasias šiuo požiūriu – be abejo, Sokratas. Paradoksas, kad vos tik pradedi mėgautis išmanymu, liaujiesi būti filosofu. Gal todėl kartais žmonės netampa filosofais net ir habilitacijos darbus parašę, o kartais jau darželyje atranda filosofinį santykį su pasauliu. Siūlyčiau tokį kantiško tipo apibrėžimą: jei nori būti filosofu, mąstyk ir elkis taip, kad tave filosofu vadintų tie žmonės, kuriems irgi rūpi filosofiniai klausimai.